

Володимир ПОЛТОРАК,
доцент кафедри історії України
ОНУ імені І. І. Мечникова

Вадим ХМАРСЬКИЙ,
проректор ОНУ
імені І. І. Мечникова

Найперший університет на березі Чорного моря

58

Один із найбільших та найстаріших вищих навчальних закладів України – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова – незабаром святкуватиме 150-річчя. Навчальний заклад засновано 1865 року на базі Рішельєвського ліцею, створеного ще 1817-го.

Етапи еволюції

Під час підготовки до відкриття Одеського університету видатні науковці середини XIX століття розгорнули бурхливу дискусію щодо місії нового навчального закладу. Він, на думку багатьох учених, мав перетворитися на провідний у тогочасній Херсонській губернії й не лише. 1857 року Микола Пирогов зазначав: «Університет в Одесі став би осередком просвіти для 9 мільйонів мешканців, тобто для більшої кількості, аніж інші університети імперії».

Імператорський Новоросійський університет в Одесі був четвертим за старшинством вищим навчальним закладом на території сучасної України після Львівського, Харківського та Київського університетів. Його історична спадковість прямо пов'язана з процесом інституціоналізації освіти та науки.

Тривалий час університет лишився єдиним вищим навчальним закладом на березі Чорного моря. Спочатку відкрили три факультети: історико-філологічний, фізико-математичний та юридичний. 1900-го до них додався четвертий – медичний. Корпус на вулиці Дворянській, 2 є головним і донині.

1911 рік – по-своєму знаковий для Новоросійського університету: до лав студентів уперше зарахували дівчат. Керівництво зазначало: «Їхня присутність сприяє пом'якшенню студентського середовища...». До речі, в Оксфорд представниць прекрасної статі почали приймати лише за десять років по тому.

1920-го в ході реорганізації університету створили три нові інститути: медичний, фізико-математичний

та гуманітарно-суспільний. Останній 1921 року розділився ще на три інститути: народної освіти, народного господарства й археологічний. У 1930 році замість Інституту народної освіти створили три інші інститути: соціального виховання, професійної освіти та фізико-хіміко-математичний. Урешті в 1933-му Інститут соціального виховання став педагогічним, а на базі двох інших відновили Одеський державний університет (ОДУ). У його складі діяли чотири факультети: математичний, фізичний, хімічний та біологічний. Згодом створили ще й економічний (проіснував до 1937 року) з відділенням історії. 1934-го відкрилися історичний і географічний факультети, 1937-го – літературний (згодом перейменованний на філологічний) з українським та російським відділеннями, 1938-го – фізичний і математичний факультети об'єднали в один. 1939-го відкрили заочне відділення й екстернат. До розгалуженої структури також увійшли Фізико-технічний інститут Українфільму, філія Українського інституту математики і механіки, Ботанічний сад, астрономічна й геофізична лабораторії, філія Українського зоолого-біологічного інституту та наукова бібліотека.

Під час Другої світової війни «Одеськими» іменувалися два університети. Один із них – «радян-

Ректор Одеського національного університету імені І. І. Мечникова доктор політичних наук, професор Ігор Коваль

ський» – працював у евакуації в Майкопі та в Байрам-Алі, а другий – «румунський» – займав одеські корпуси вищого навчального закладу. Щодо «румунського» університету, то це був єдиний вищий навчальний заклад в окупованій Україні.

У вересні 1942 року в «радянському» університеті від тисячного колективу залишилося 266 студентів, 8 професорів, 18 доцентів, 2 старших викладачі, 8 асистентів і 16 лаборантів. На повну силу університет запрацював тільки після визволення Одеси та повернення професорсько-викладацького складу з евакуації. З першими телеграмами 1945 року в ОДУ прийшов наказ про отримання закладом імені видатного вченого, нобелівського лауреата Іллі Ілліча Мечникова.

У повоєнний час університет значно виріс. З'явилися нові навчальні корпуси та куртожитки. З 1945-го до 1991 року кількість студентів збільшилася від 1500 до понад 10000, а викладачів – від 216 до понад 800. Наприкінці 1980-х університет складався вже з дев'яти факультетів: фізичного, механіко-математичного, хімічного, біологічного, геолого-географічного, історичного, юридичного, філологічного, романо-германської філології. Також до його складу входили Науково-дослідний інститут фізики, Астрономічна обсерваторія, обчислювальний центр, навчально-науково-виробничий та два інженерні центри й 17 проблемних та науково-дослідних лабораторій, Ботанічний сад, палеонтологічний, зоологічний і петрографо-мінералогічний музеї.

За роки незалежності навчальний заклад пришвидшено адаптувався до нових соціально-економічних реалій. 2000 року йому було надано статус національного. 18 травня 2003-го університет одним із перших в Україні підписав Болонську декларацію. Структура закладу поповнилася новими факультетами та інститутами. Нині в складі ОНУ – Інститут математики, економіки та механіки, Інститут соціальних наук, Інститут післядипломної освіти. Факультети: біологічний, геолого-географічний, довузівської підготовки, журналістики, економіко-правовий, історичний, фізичний, філологічний, філософський та хімічний; підготовче відділення для іноземців, коледж підприємництва та соціальної роботи. Загалом – 92 кафедри. Кількість студентів за роки незалежності зростає до 14500, а викладачів – до понад 1300 (загалом 3500 співробітників).

На капітанському містку

Ніколи не забуваємо віддавати шану ректорам 1865–1920 років: І. Соколову, Ф. Леонтовичу, М. Головінському, С. Ярошенку, І. Некрасову, Ф. Шведову, О. Деревицькому, І. Занчевському, С. Левашову, Д. Кишенському, О. Доброклонському, А. Білімовичу, С. Солнцеву; 1933-го – І. Шмідту; 1939–1949-х – М. Савчуку. У повоєнні десятиліття університетом керували ректори: П. Іванченко, С. Лебедєв, О. Юрженко, О. Богатський, В. Сердюк. У роки незалежності – І. Зелінський, В. Сминтина. Нині університетом керує доктор політичних наук, професор Ігор Коваль. Під його орудою відкриваються нові корпуси, модернізується освітній процес, відбуваються важливі структурні перетворення.

«Міцний граніт науки...»

У різні часи університет пишався світилами світової науки – лауреатами престижних премій, засновни-

ками наукових шкіл. Зараз в колективі працюють 9 лауреатів державних премій, 57 академіків, 141 доктор наук, 591 кандидат наук. Загалом це – 1380 вчених із 28 підрозділів, серед яких 4 науково-дослідних інститути, 8 науково-дослідних центрів, 14 проблемних і галузевих науково-дослідних лабораторій. Імена найвидатніших працівників університету опубліковані нещодавно в унікальному чотиристоронному виданні. Ось кілька видатних досягнень учених Одеської *alma mater* лише за перші 50 років історії.

- У 1870-х роках нобелівський лауреат і професор кафедри зоології Ілля Мечников розробив в університеті основи теорії імунітету, а 1886-го відкрив в Одесі першу в Росії і другу в світі бактеріологічну станцію, де врятував від страшних захворювань сотні пацієнтів.

- 1892 року випускник Новоросійського університету й учень Мечникова Володимир Хавкін створив першу протихолерну вакцину. З її допомогою він зупинив епідемію холери в Індії та не допустив поширення хвороби в Європі. П'ятьма роками пізніше, 1897-го, вчений зробив перші в світі щеплення проти чуми й організував у Бомбеї протичумну лабораторію.

- 1893 року, на три роки раніше за братів Льюїс, механік Новоросійського університету Йосип Тимченко створив кіноапарат і продемонстрував одеситам його дію. А ще цей геніальний механік винайшов принцип устрою автоматичної телефонної станції, електричний годинник, механічний програмний пристрій для стеження телескопом за рухом небесних тіл, метеорологічні прилади, мікрохірургічні інструменти для операцій на очі.

- 1903 року в клініці Одеського університету геніальний офтальмолог Володимир Філатов із успіхом провів першу в світі операцію з пересадки рогової оболонки ока, відкривши нову сторінку в лікуванні очних захворювань.

- У 1905–1907 роках брат М. Грушевського, також історик О. Грушевський уперше в Російській імперії, саме в Одесі, прочитав українською мовою спецкурс «Історія Київської Русі й Литовсько-Руського князівства».

«... і промінь світлих знань»

Серед видатних випускників та співробітників закладу – три з шести президентів Академії наук України (Д. Заболотний, О. Богомолець, В. Липський), прем'єр-міністр Російської імперії С. Вітте, видатні історики – академік ВУАН М. Слабченко, І. Гуржій, відомий бактеріолог В. Хавкін, один із основоположників радянської терапевтичної школи М. Стражеско, академіки АН УРСР

В. Філатов та Ф. Яновський, директор науково-дослідного Інституту біології південних морів АН УРСР академік Ю. Зайцев, заступник директора Інституту історії України НАН України професор С. Кульчицький, віце-президент НАНУ академік І. Курас та багато-багато інших.

Університет і світ

Від перших днів свого існування заклад надавав допомогу в здобутті вищої освіти, розвитку культури й співробітництва народам Балканського півострова, переважно болгарам. Новий етап у розвитку міжнародних зв'язків університету настав у повоєнні роки. 1947 року в ОНУ прибула перша група абітурієнтів з Албанії. Згодом до лав студентів влилася молодь із Польщі, Угорщини, Кореї, Китаю, Чехословаччини, Румунії, Югославії, Болгарії, Китаю, В'єтнаму, Індонезії, країн Близького Сходу, Африки.

Важливе значення має така форма зарубіжних зв'язків, як наукове стажування одеських учених за кордоном.

Останніми роками міжнародна співпраця реалізується в спільних програмах науково-дослідних і проектно-конструкторських робіт.

Наприкінці 2014 року кількість двосторонніх договорів перевищила 180. Щороку в ОНУ укладається декілька нових міжнародних угод. Виконано 12 спільних наукових проєктів із фахівцями з 26 країн світу.

Скарбниця

Якщо про театр кажуть, що він починається з гардероба, то університет починається з бібліотеки. В її фондах – понад 4 мільйони томів, унікальні стародруки XV–XVIII століть, близько 9000 рідкісних книг. Неоціненними скарбами володіють чотири університетські музеї:

- палеонтологічний, заснований 1873 року, що належить до десятки найбільших музеїв світу цього профілю;

- геолого-мінералогічний, заснований 1865-го, що має унікальну колекцію із 12500 експонатів з усієї планети;

- зоологічний, колекція якого містить 50000 експонатів;

- музей рідкісної книги, створений на базі фондів Наукової бібліотеки університету. Тут зберігаються 5 інкунабул, 139 палеотипів.

На порозі ювілею

Напередодні свого 150-річчя Одеський національний університет імені І. І. Мечникова є одним із лідерів у царині модернізації освіти й науки в Україні. Колектив закладу разом з усією країною впевнено крокує шляхом реформ і оновлення.